



આપણા સ્વામિનારાયણ સંપ્રદાયમાં, સ્વામિનારાયણ ભગવાને એમના જીવનકાળ દરમિયાન બનાવેલાં ૬ મંદિરમાં સૌથી પહેલું મંદિર અમદાવાદમાં રચ્યું અને એમાં સ્વામિનારાયણ ભગવાને નરનારાયણ દેવની મૂર્તિ પધરાવી. બ્રહ્મસ્વરૂપ સંતની સાથે જોડાઈએ અને એમના બ્રહ્મભાવનો જ્યારે આપણને સ્પર્શ મળે ત્યારે આપણે પણ નારાયણ સાથે એકરૂપ થઈએ છીએ. બ્રહ્મના સંબંધે બ્રહ્મરૂપ થવાના માર્ગે વળાય છે. આત્મા પરમાત્મા તરફ ગતિ કરે છે. અને છેલ્લે તો...

'સ્વામી અને નારાયણ', 'અક્ષર અને પુરુષોત્તમ',
'બ્રહ્મ અને પરબ્રહ્મ', 'આત્મા ને પરમાત્મા.'

જેને આપણે 'જીવાત્મા' કહીએ છીએ, આ શરીરની અંદર વસેલો જે આત્મા, જેનું વર્ણન ભગવાન શ્રીકૃષ્ણએ 'ગીતા'માં કર્યું છે એ આત્મા કેવો છે? તો જે આપણા બધાના શરીરમાં વસેલો છે એને પરમાત્મારૂપ કરવા-પરમાત્મા સાથે જોડવા માટે એવા બ્રહ્મસ્વરૂપ સંતની આવશ્યકતા છે. આ વાત આપણી અક્ષરપુરુષોત્તમ ઉપાસનામાં બ્રહ્મસ્વરૂપ શાસ્ત્રીજી મહારાજે છતી કરી અને સ્વામિનારાયણનો વિશિષ્ટ અર્થ અક્ષરપુરુષોત્તમની ઉપાસના સ્વરૂપે આપ્યો. ગુણાતીતાનંદ સ્વામીએ જે વાત કરેલી કે, 'હું દેહ નથી, હું આત્મા છું અને મારે વિશે પરમાત્મા પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમ નારાયણ સદાય બિરાજમાન છે.' એ વાતને આત્મસાત્ કરવા માટે આજના સમયમાં બ્રહ્મસ્વરૂપ મહંતસ્વામી મહારાજે મંત્ર આપ્યો કે, 'હું અક્ષર છું અને પુરુષોત્તમનો દાસ છું.' સાહેબદાદાએ એમાં આપણને વધારે સ્પષ્ટતા કરી આપી કે, કયા પુરુષોત્તમ? તો જે પ્રગટ અને પ્રત્યક્ષ છે અને મારા ગુરુદરિ દ્વારા મને મળ્યા છે, એમનો હું દાસ છું. એવા ભાવના સ્મરણ સહિત દાસ થવાની ભક્તિનું મૂર્તિમંત સ્વરૂપ એવા યોગીજી મહારાજની આ અમૃતવાણીનું આપણે પઠન કરીએ છીએ.

યોગીબાપાએ ભક્તિમાર્ગમાં સૌથી પહેલાં પહેલી વાત ઉપાડી કે, ભક્તિમાર્ગમાં ત્રણ મોટાં વિઘ્ન. નાનાં નાનાં તો બહુ વિઘ્ન આવે છે. પણ એમણે સૌથી પહેલાં ત્રણ મોટાં વિઘ્નો પર પ્રકાશ પાડ્યો. ભક્તિમાર્ગે જેને આધ્યાત્મિક પ્રગતિ કરવી છે, જેને બાહ્યદષ્ટિને અંતરદષ્ટિ તરફ વાળવી છે, જેને પ્રભુ અને ગુરુમુખી બનવું છે એના માટે સૌથી પહેલી પાયાની શરતરૂપ વાત યોગીબાપાએ કરી. ઘણાં બધાં વચનામૃતો, ઘણી બધી નોંધમાંથી પેલા સેવક-ભક્તને યાદ રહી જાય એ રીતે ટૂંકનોંધમાં લખીને આપી. એમાં ભક્તિમાર્ગે ચાલનારા ભક્ત, સાધક, ઉપાસકને જે ત્રણ મોટાં વિઘ્ન નડે છે અથવા નડવાનાં છે, તો સૌથી પહેલાં પહેલો એની પર પ્રકાશ પાડ્યો છે. અને એ છે :

- (૧) પોતાના દોષના ઓળખાય.
- (૨) ભગવાનના ભક્ત થકી મનનો ખું પડી જાય.
- (૩) ભગવાનના ભક્ત થકી બે પરવાઈ થઈ જાય.

'વચનામૃત'નો આધાર લઈને આ ત્રણ ભયસ્થાન તરફ યોગીબાપાએ આપણું ધ્યાન દોર્યું છે. કોઈકનો મોબાઈલ વાગે એટલે આપણું ધ્યાન એના તરફ જાય છે, પણ આપણા તરફ ધ્યાન રહેતું નથી, જાત તરફ ધ્યાન રહેતું નથી. હું મુસાફર છું ને મુસાફરી મારે કરવાની છે, મારી યાત્રા અને મારું લક્ષ્ય ! એના અનુસંધાન સહિત ચાલવાની વાત છે. આપણા વડીલોએ કહ્યું છે કે, જ્યારે આપણે કોઈના તરફ અંગુલિનિર્દેશ કરીએ છીએ ત્યારે એક આંગળી સામાવાળા તરફ જાય છે અને બાકીની બધી આંગળીઓ આપણી જાત તરફ નિર્દેશ કરતી હોય છે. બહિર્મુખીમાંથી અંતર્મુખી થવાનું, અંતર્દૃષ્ટિ કરીને જીવવાનું અને ભગવાનના પરમ તત્ત્વને આત્મસાત્ કરવાની સતત ઝંખના રાખ્યા કરવાની જેને ચિંતા હોય એ 'સાધક' કહેવાય. અને સાધક હંમેશાં કોઈ ચોર-ચકાર ઘૂસી ન જાય એનું ધ્યાન રાખીને જાગ્રત અને જાણપણાના દરવાજે જીવતો હોય. પોતાની યાત્રા ને પોતાના લક્ષ્ય તરફ જ સતત દષ્ટિ રાખીને જીવે - એના માટેનાં ભયસ્થાન યોગીબાપાએ સૌથી પ્રથમ બતાવી દીધાં.

પછીના સાત મુદ્દામાં યોગીબાપાએ ત્રણ વાત મુખ્ય કરી છે. એક નિર્દોષબુદ્ધિની વાત કરી છે. બીજી સહનશક્તિની વાત કરી છે. અને ત્રીજી સુહૃદભાવની વાત કરી છે. સાત મુદ્દાનું વિશ્લેષણ કરવામાં તો ઘણો સમય જશે, પણ; આપણે સૌએ ભક્તિમાર્ગમાં સાથે મળીને જે કંઈ પણ હોલાઉપાડ કરવાનો છે, એ મુદ્દામાં સૌથી પહેલો મુદ્દો 'યોગી ગીતા'માં યોગીજી મહારાજે નિર્દોષબુદ્ધિનો લીધો છે. પહેલું ભયસ્થાન પણ એ જ બતાવ્યું છે કે, 'પોતાના દોષ ન ઓળખાય.' અને પહેલો મુદ્દો પણ ત્યાંથી જ શરૂ કર્યો છે કે, 'નિર્દોષબુદ્ધિ દરેકમાં રાખવી એ જ આપણી સેવા છે.'

ભક્તિમાર્ગમાં 'સેવા'ના બહુ જુદા જુદા અર્થ થાય છે. જે સ્વરૂપ તમને આપ્યું છે તેને સેવવું, એની પૂજા, અર્ચના, પ્રાર્થના કરવી - એને પણ સેવા કહેવાય છે. શ્રી ઠાકોરજીને આપણે કાંઈ પણ સામગ્રી ધરાવીએ, 'મારા તરફથી આ સેવા છે' એમ નોંધાવીએ, લખાવીએ, આગોતરી જવાબદારી લઈએ - એને પણ સેવા કહેવાય. અને સેવ્ય-જેને સેવવાના છે, સેવન કરવાનું છે એવો પણ એનો અર્થ થાય. પણ અહીંયાં યોગીજી મહારાજે કહ્યું કે, દરેકમાં નિર્દોષભાવ રાખવો એ મોટી સેવા છે અને આ પણ બહુ અગત્યનું સમીકરણ છે. તમારે નિર્દોષ થાવું છે? એ પહેલો વિચાર. કારણ કે, ખામી, ત્રુટિ, દોષ, કુટેવ તો દરેક વ્યક્તિની અંદર છે. વક્તામાં પણ છે ને શ્રોતામાં પણ છે - સર્વમાં છે. તો તમારે દોષ રહિત થાવું છે ?

'વચનામૃત'માં સ્વામિનારાયણ ભગવાને ગેરંટી આપી છે કે, 'તમે મને જેવા માનશો એવા હું તમને કરી દઈશ.' અને ભક્ત તરીકે



આપણી પવિત્ર ઇશ્વર અને છે કે, આપણે જેમને સેવવાના છે, એમને વિષે જો આપણે દોષની દૃષ્ટિ રાખીએ તો આપણે નિર્દોષ કેવી રીતે થઈ શકીએ ? નિર્દોષ એટલે કે દોષ રહિત કેવી રીતે થઈ શકીએ ? એટલે પાયાની સૌથી પહેલી વાત કે, સાધનાના માર્ગે પહેલાં એકડો માંડવાનો તે પછી મીડાં ગમે એટલાં ચઢાવાય. અને જેટલાં મીડાં ચઢાવીએ એટલી એની કિંમત વધતી જાય. પણ એકડો માંડવો પડે. અને હું જે સ્વરૂપને સેવું છું એટલે કે મારા ઈષ્ટદેવ ભગવાન શ્રી સ્વામિનારાયણ ! તેઓ જેમનામાં સદાય રહ્યા છે, એવું એમનું રહેવાનું ધામ-મૂળ અક્ષરમૂર્તિ ગુણાતીતાનંદ સ્વામી અને એને આત્મસાત્ કરવાની પ્રેરણા જેઓ આપી રહ્યા છે એવા અનાદિ મહામુક્તરાજ ગોપાળાનંદ સ્વામી; એ આપણા ઈષ્ટદેવ છે ! જેમને આપણે સેવવાના છે. અને જે સ્વરૂપ વર્તમાનકાળે આપણને આપણા ગુરુહરિ સ્વરૂપે મળ્યું છે કે, જેમણે આપણને આ મંત્ર આપ્યો, જેમણે આપણને આ મૂર્તિનો મહિમા સમજાવ્યો, જેમણે આપણને આવો ભક્ત સમુદાયનો સંગ સુલભ કરી આપ્યો, હરિભક્તોના સમૂહના એક ભાગરૂપ આપણને બનાવી દીધા. એટલે જે કંઈ પણ જોઈએ એ સાધન-સામગ્રી બધું આપણને આપીને હવે આ માર્ગે તેઓ આપણને ચલાવી રહ્યા છે, ત્યારે ઉપાસ્યમૂર્તિ, સેવ્યમૂર્તિને સંપૂર્ણપણે દિવ્ય માનવી એ બહુ આવશ્યક બાબત છે. ત્યાં જેટલી ખોટ એટલી વ્યક્તિગત રીતે મારામાં ખોટ. અને આપણે જો આગળ વધવું હોય તો અન્યની ખોટ જોવાને બદલે આપણે આપણી પોતાની ખોટ જોતા જઈએ. એટલે સૌથી પહેલું પોતાનો દોષ ન ઓળખાય એવી જેની દૃષ્ટિ હોય.

દોષદૃષ્ટિના સુંદર દૃષ્ટાંત માટે હમણાં એક બહુ સુંદર વિડિયો ક્લિપ ફરતી થઈ છે. મહાભારતની બહુ જૂની વાત છે. મુનિ વેદવ્યાસજીએ પણ આ દૃષ્ટિભેદનું આપણને યુધિષ્ઠિર અને દુર્યોધનને માધ્યમ બનાવીને દૃષ્ટાંત સમજાવ્યું છે. યુધિષ્ઠિર - આપણે સૌ જાણીએ છીએ-ધર્મ, નીતિ અને સંયમના માર્ગે ચાલનારું મહાભારતનું ઉચ્ચ પાત્ર ! અને બીજી બાજુ દુર્યોધન - છળકપટ, ક્રોધ અને ઈર્ષ્યાથી ભર્યું ભર્યું પાત્ર ! મુનિ વેદવ્યાસજીએ વર્ણન કરતાં એમ કહ્યું છે કે, એક વખત દુર્યોધનને પૂછવામાં આવ્યું કે, 'આપણી આ રાજ્યસભા ભરાય છે, એમાં સહજન કોણ છે ? અને સર્વશ્રેષ્ઠ સહજન કોણ છે ?' એનો તમે અમને નિર્દેશ કરો. એટલે દુર્યોધને સભામાં આમથી તેમ નજર ફેરવી કે, કોણ કોણ બેઠું છે ? બધાને તેમણે જોયા. અને 'જેવી જેની દૃષ્ટિ, તેવી તેની સમજણ, તેવું તેનું મૂલ્યાંકન.' એમ દુર્યોધને પણ પોતાનો અભિપ્રાય-મત જાહેર કર્યો કે, 'આ સભામાં કોઈ સહજનનાં દર્શન થતાં નથી.' પછી યુધિષ્ઠિરને પૂછવામાં આવ્યું.

બંને યુવરાજ છે. પાંડુ અને ધૃતરાષ્ટ્રના બેઉ જ્યેષ્ઠ પુત્રો, જેમને હવે પછી રાજ્ય અધિકાર મળવાનો છે. અને લડાઈ તો રાજ્ય અધિકારની જ હતી. મુનિ વેદવ્યાસજીએ મહાભારતમાં 'ગીતા'નું પ્રકરણ તો મૂક્યું, પણ

એની સાથે સાથે આ બધાં પાત્રોની ગૂંથણી કરીને દરેકનો નામ પ્રમાણે ગુણ અને ગુણ પ્રમાણેનું કર્મ; એનો ખરેખર મહાભારતનાં પાત્રોનાં વિચાર, વાણીને વર્તનના માધ્યમ દ્વારા બહુ સુંદર રીતે પરિચય કરાવ્યો છે. વ્યક્તિને ઓળખવા માટે અને વ્યક્તિ તરીકે મારે પોતે કેવી રીતે જીવનવિકાસ કરવો તેનું બહુ સુંદર શિક્ષણ આપ્યું છે. 'મહાભારત' એટલે કૌરવો-પાંડવોનું યુદ્ધ, પણ સાથે ઘણી બધી વાતો એમાં વણી લીધી છે.

યુધિષ્ઠિરને પૂછવામાં આવ્યું કે, 'આ રાજ્યસભામાં કોઈ દુર્જન હોય તો તમે એના ઉપર અંગુલિનિર્દેશ કરો.' યુધિષ્ઠિરે પણ સમગ્ર સભા ઉપર નજર ફેરવી. અને પછી રાજગાદી પર બેઠેલા ધૃતરાષ્ટ્ર અને સિંહાસન પર આરૂઢ થયેલા ભિષ્મપિતામહને બે હાથ જોડીને વિનમ્રતાથી કહ્યું કે, 'જ્યાં આપ જેવા વડીલો બિરાજમાન હોય, જેમણે અમને શાસ્ત્ર અને શસ્ત્રની દીક્ષા આપી, શિક્ષા આપી એવા ગુરુજનો બિરાજમાન હોય એ સભામાં કોઈ દુર્જન હોવો શક્ય જ નથી. બધા સહજનો જ બેઠા છે.'

'આપની હાજરીમાં' - આ વર્ણન બહુ અગત્યનું છે. તેઓ ક્યાં બેઠા છે ? કોના સાંનિધ્યમાં બેઠા છે ? તે સમજાવે. દુર્યોધન એવું નથી કહેતો કે, તમારી હાજરીમાં આ બધા દુર્જનો ભેગા થયા છે. એ એટલું જ કહે છે કે, આ બધા દુર્જનો જ છે, આમાં સહજન ક્યાંય શોધ્યો જડ્યો એમ નથી. એકબીજાની જોડે બધાને તકલીફ છે. આ બધાના ભૂતકાળ તો હું બહુ સારી રીતે જાણું છું. દુર્યોધન બુદ્ધિશાળી માણસ હતો અને રાજકપટનો તો નિષ્ણાત હતો એટલે રૂપ, ગુણ ને નામ સહિત એકે એકને તે ઓળખે. અને એટલે એણે જ્યારે સભામાં નજર ફેરવી ત્યારે એકેય સહજન જડ્યો નહીં. એની એ જ વ્યક્તિઓ છે, પણ યુધિષ્ઠિરને કોઈ દુર્જન જડતો નથી. એનું કારણ શું છે ? તો કોના સાંનિધ્યમાં બધા બેઠા છે ? જ્યાં ભીષ્મ પ્રતિજ્ઞાને ધારણ કરીને આવા દાદાજી બેઠા છે, શિક્ષા આપનારા દ્રોણાચાર્ય ને કૃપાચાર્ય બેઠા છે; આવા ગુરુજનોની ઉપસ્થિતિમાં કોઈ દુર્જનને જવ્યા મળે જ નહીં, સહજનો જ અહીંયાં આવીને બેઠા હોય. આ વાત સમજાવે ! દરેકમાં નિર્દોષબુદ્ધિ રાખવી એ વાતનો આની સાથે છેડો બેસે છે. તેઓ કોણ છે ? ક્યાં બેઠા છે ? કોનું સાંનિધ્ય છે ? ક્યો મંત્ર ધારણ કર્યો છે ? કોની કંઠી પહેરી છે ? વ્યક્તિગત રીતે એ વ્યક્તિને જોવાની નથી, પણ એ વ્યક્તિને કોની સાથે સંબંધ છે, કઈ શક્તિ સાથે જોડાયેલો છે, ક્યાં વળગેલો છે, ક્યાં સમર્પિત થયેલો છે, કોનો છે ? એ વિચારને પણ આપણે જો પકડી રાખીએ, તો દરેકમાં નિર્દોષબુદ્ધિ રાખવી - એમાં આનામાં રાખવી અને આનામાં ના રાખવી એવો કશો ભેદ જ પાડ્યો નથી. પહેલી લીટી, પહેલો જ મુદ્દો અને એની શરૂઆત 'નિર્દોષબુદ્ધિ દરેકમાં રાખવી તે જ આપણી સેવા છે.'

(ક્રમશઃ) ◆